

کارگاه

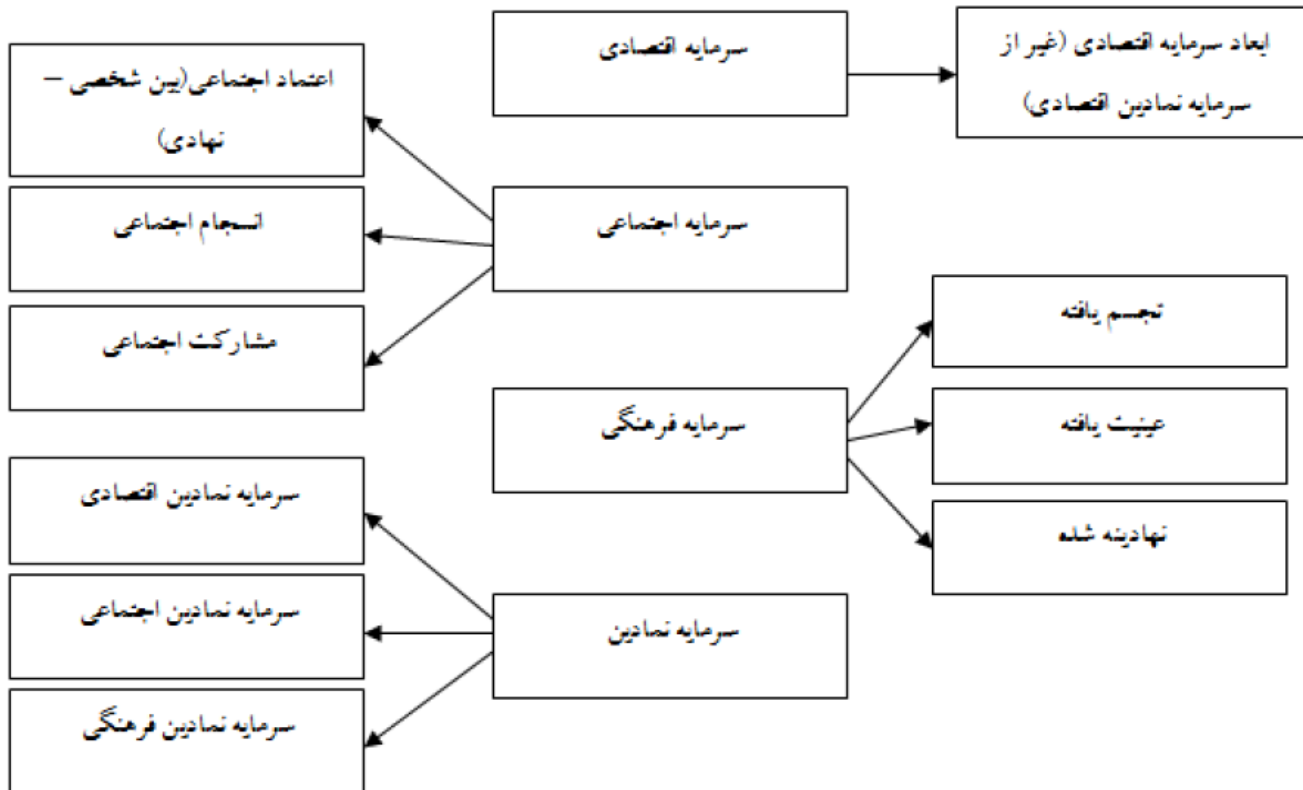
ارزش‌ها و نگرش‌های اجتماعی ایرانیان

الف) ارزش های اجتماعی: مجموعه مطلوبیت های انتظاری فرهنگ رسمی از افراد جامعه

ارزش ها: فردی و اجتماعی

از نظر لاسول: قدرت، دانش، ثروت، احترام، سلامت، مهارت، محبت، تقوی

متناسب با تئوری بوردیو:

ب) نگرش اجتماعی: جهت گیری های مثبت و منفی افراد به موضوعاتی را اطلاق می شود

• ابعاد نگرش:

- شناختی: افکار، حقایق و باورداشت های فرد در قبال موضوعی
- عاطفی: احساسات و هیجانات مثبت و منفی در قبال موضوعی
- تعهدی: آمادگی عمل و تضمین درونی فرد در قبال کنش مشخصی

ج) هویت اجتماعی

هویت به ویژگی‌هایی اشاره دارد که موجب تشخیص فرد می‌گردد. واژه هویت یا Identity در زبان لاتین از Identitas اخذ شده که ریشه آن Idem یعنی "مشابه و یکسان" می‌باشد. این واژه در عربی از کلمه هو به معنی او (ضمیر غایب) اخذ شده و به معنی اتحاد بالذات یا انطباق بالذات است. بنابراین، هویت هر پدیده‌ای، بیانگر هیئت و ماهیت وجودی ذات آن است. [1] این کلمه در یک معنا به ویژگی یکتایی، فردیت و تفاوت‌های اساسی‌ای که یک شخص را از همه افراد دیگر متمایز می‌کند، اشاره دارد.

"اجتماعی" در وسیع‌ترین معنا، هر نوع رفتار یا نگرشی است که از طریق تجربه حال یا گذشته، از رفتار سایر مردم تأثیر پذیرفته باشد؛ یا اشاره به رفتاری است که به سوی سایر مردم جهت‌گیری شده باشد. در برخی موارد، به همکاری یا کنش گروهی سازمان‌یافته‌ی هدفمند، محدود می‌شود. گاهی هم دلالت ضمنی اخلاقی دارد و به کنشی اشاره دارد، که به سوی رفاه کل جامعه و یا اعضای محروم آن جهت‌گیری شده است. البته در اغلب موارد، بدون هیچ صبغه اخلاقی لازمی، برای اشاره به آگاهی از احساس‌ها و نگرش‌های دیگران و برای اشاره به رفتاری که متأثر از چنین آگاهی باشد، به کار برده می‌شود.

هویت اجتماعی (Identity Social) و گروهی، مجموعه‌ای از خصوصیات و مشخصات اجتماعی، فرهنگی، روانی، فلسفی، زیستی و تاریخی همسانی است که بر یگانگی یا همانندی اعضای آن دلالت می‌کند و آن را در یک ظرف زمانی و مکانی معین، به طور مشخص، قابل قبول و آگاهانه، از سایر گروه‌ها متمایز می‌سازد.

هویت ملی ملی: هر پاسخی است که در جواب کیستی و چیستی مای ایرانی طرح می‌شود. در جدول زیر عناصر متشکله هویت ملی از منظر صاحب نظران فراتحلیل شده است.

ردیف	موضوع	مصادره مستحکمه عویت ملی	فرآیند
۱	ادبیات	سیرت امیری (شعار، ترنم، شرب لعل ها و لیلکوره ها) ادبا و نویسندگان ملی (فردوسی، سعدی، حافظ، مولانا، شهریار، پروین اعتصامی و ...) زبان فارسی	۶۳
۲	تاریخ و جغرافیا	اعتقادات دینی (اعتقاد به اصول و فروع دینی، احکام و دستورات دینی و در حالت کلی مقدمات) بزرگان و شخصیت های دینی (پیشوران، ائمه اطهار و ائمتن شهید کربلا و ...) مناسک دینی (نماز جمعه، نماز جماعت، نماز باران، حج، اعیاد مذهبی چون عید قربان و فطر، وفات و ولادت پیشوران و ائمه اطهار و ...) اماکن مقدسه (کعبه، مسجد قوس، حرم پیامبر و امامان مطهر، امام زاده ها و ...) مهدویت و فرهنگ اشعراق	۵۹
۳	تاریخ	تاریخ مشترک تقویم مشترک شخصیت ها و مناسک تاریخی (کوروش، سوره، سترخان و بلترخان، میرزا کوچک خان، امام خمینی و ...)	۵۴
۴	تاریخ و جغرافیا	مناسک و مناسک فرهنگی مشترک جشن های ملی (ایلی چون چهارشنبه سوری، سیزده به در، عید نوروز، شب یلدا و ...) سنن مرتبط با مناسبت های اجتماعی از قبیل سن ازدواج (خواستگاری، مهریه و ... حضور در مراسم و مهدای اخوه پوشش و منش در مراسم مختلف و ... سن معاشرت با بزرگترها، والدین، فرزندان و حتی طبیعت.	۶۷
۵	تاریخ و جغرافیا	منافع ملی پایبندی به انقلاب اسلامی، فرهنگ انقلابی و تمامی المان های آن (امام خمینی، شهدای انقلاب، انقلابیون، استکبارستیزی، ولایت مبارکی، شعارها و ...) دفاع مقدس و نمانهای آن (شهدا، جانبازان، پلاک مناطق جنگ زده و ...) دشمن مشترک (تروریسم، عثمانی ها، افراط، معولان، رژیم صهیونیستی، آمریکا غرب و ...) المان های سیاسی (چون پرچم سرخه ملی، خلیج فارس و ...) دولت مشترک (لقون اساسی و ساختار سیاسی مشترک و ...)	۴۴
۶	جغرافیا	سرزمین و مرزهای معین المان ها جغرافیایی (تهران، اصفهان، دماوند، خلیج فارس، دریاچه ارومیه و ...)	۴۳
۷	زبان	زاده مشترک (زاده آریایی، از زاده فریدون، گایه آهنگ، آریش کمانگور، زل و رستم)	۴۶
۸	هنر	معماری و هنرهای مرتبط با آن (کتی گاری، منبت کاری ها و ...) صنایع دستی (للی، بافی، حصیربافی و ...) موسیقی خطاطی و خوشنویسی	۴۵
۹	تاریخ و جغرافیا	نقش خرده فرهنگ های مختلف در بیکرندی عویت ملی زبان و گویش های محلی آداب و رسوم محلی جشن ها و ورزش های بومی هنر و غذاهای محلی لباس و پوشش	۴۸
۱۰	تاریخ و جغرافیا	انتخاب به شخصیت های افتخار آفرین ملی لقون گرایی	۴۷

1.1. نوع دینداری

دینداری به نحوه مواجهه شخص و گروه با آموزه‌ها و ابعاد دینی اشاره دارد که می‌تواند به دامنه‌ای از روحيات، حالات و صفات مرتبط با دین منجر شود. بواقع دینداری به درک ویژه از دین مربوط می‌شود که می‌تواند به دامنه‌ای از گونه‌های دینی (در درون یک دین) منتهی شود. شناخت انواع دینداری و ارائه برآوردی از وزن هر کدام از گونه‌های مذکور می‌تواند در شناخت وضعیت و پویای دینی در عرصه اجتماعی مثمر ثمر واقع شود. اغلب پژوهش‌هایی نگرش‌سنج ملی به رغم اینکه سعی دارند برآوردی از تغییرات مربوط به میزان دینداری را اندازه بگیرند، هیچ اطلاعاتی در خصوص تغییر و تحولات گونه‌های دینداری جمع‌آوری و ارائه نمی‌دهند. از طرف دیگر با توجه به حاکمیت هرج و مرج الگویی در اندازه‌گیری گونه‌های دینی در ایران حصول به یک مدل تقریباً یکنواخت که بتوان داده‌های پژوهش‌ها را زیر آن با هم ترکیب و مقایسه کرد امری شدنی نبود. بنابراین با ارجاع به داده‌های دانشگاهی، آندسته از مدل‌های اندازه‌گیری دینداری احصا و جمع‌آوری شد که با مدل ارائه شده در پژوهش حاضر همخوانی داشتند:

توزیع درصدی انواع دینداری

میانگین انواع دینداری									منابع
رسمی - حکومتی	رادیکال اسلامی	ترکیبی	لائیتسه	سکولار	متجددانه	سنتی جدید	سنتی	عامیانه	
	28/1			16/6	34/8	14/3			ذوالفقاری (1388)
	5/7			2/8	18/4	49/5	23/6		کشاورز (1390)
26/3		11/6	10/45	23/2	19/5		5/4	1/4	زارع (1391)
	28/1			16/6	34/8	14/3	6/2		ذوالفقاری (1390)
	56/85				45/24		58/4		عندلیب مقدم (1392)
		2/2	16/5	21/2	23/4		34	2/8	زارع و هاشمی (1394)
54				3/3	20	21	2		ذوالفقاری و زمانی (1393)

40/15	29/7	6/9	13/5	13/95	28/02	21/8	21/6	2/1	میانگین کل
-------	------	-----	------	-------	-------	------	------	-----	------------

مطابق با اطلاعات بدست آمده از واحدهای پژوهش چنین به نظر می‌رسد دینداری رسمی - حکومتی با میانگین 40/15 بیش از هر گونه‌ی دینداری در جامعه ایرانی شیوع دارد. در وهله بعد، رادیکالیسم اسلامی، دینداری متجددانه، سنت‌گرایی جدید و دینداری سنتی بعنوان الگوهای غالب دینداری پاسخگویان برآورد شده‌اند. البته همچنانکه اشاره شد استفاده از داده‌های فوق بایستی منوط به این ملاحظه باشد که اغلب پژوهش‌های بررسی شده، روی جوانان دانشجو انجام شده و با توجه به فقدان یا فقر اطلاعات ملی در این خصوص، تعمیم نتایج به کل جامعه بایستی با احتیاط صورت گیرد.

2. معلومات دینی

1.1.1. میزان اطلاعات دینی

واقف بودن به حدی از معارف و اطلاعات دینی از شروط لازم مسلمانی است؛ که بدون آن امکان مواجهه صحیح با موقعیت‌های دینی ناشدنی است. از این حیث، برخی از پژوهشگران دینی به سنجش میزان معارف و آگاهی‌های دینی تحت عنوان «بعد دانشی دینداری» پرداخته‌اند. پژوهشگرانی چون محمودی (1391)، جهادی (1392)، علمدار (1388) و مصطفایی دولت‌آباد با هدف سنجش ابعاد دینداری به برآوردی از بعد دانشی شهروندان ایرانی دست زده‌اند. برخی از مطالعات نیز با هدف سنجش مجاری و منابع معارف دینی سعی دارند به میزان کارآیی آژانس‌های دینی و فرهنگی بپردازند. مطالعه خاکیان (1393) از این دست مطالعات می‌باشد.

مطالعاتی که به نوعی وضعیت معلوماتی و دانشی دینداری را سنجیده‌اند مشخص می‌سازند که میزان بعد دانشی دینداری نزد شهروندان در سطح متوسط به بالا می‌باشد. چنین نتیجه‌ای بعد از همگن‌سازی و نسبت‌گیری ارقام اعلامی در عدد 100 به دست آمده است. بر این مبنا میانگین دینداری در بعد دانشی بیش از 67 درصد تخمین زده شده است.

میزان بعد دانشی دینداری

منبع	برآورد وضعیت			برآورد میانگین	همگن شده از 100
	کم	متوسط	زیاد		
علمدار (1388)	31/4	36/2	32/4	میانگین: 55/8 (از 100)	55/8

82/2	میانگین: 12/34 (از 15)	-	-	-	مصطفایی دولت‌آباد (1390)
74	میانگین: 3/7 (از 5)	10/5	21/6	68	محمودی (1391)
58	میانگین 5/8 (از 10)	11/4	43/4	45/2	جهادی (1392)
67/5		17/8	33/7	48/6	میانگین کل

با در نظر گرفتن این توضیح که وقتی پاسخگویان در مقام پاسخ به سوالات دینی قرار می‌گیرند دچار چالش جدی می‌شوند. بعنوان مثال در مطالعه علمدار (1388) از پاسخگویان خواسته می‌شود به سوالات دینی پاسخ دهند. بررسی آماری پاسخ‌های داده شده نشان گر کم بودن میزان اطلاعات و آگاهی‌های دینی است. بطوریکه 70 درصد پاسخگویان در جواب این سوال که « نام اولین و آخرین سوره قرآن چیست؟ » اشتباه پاسخ داده‌اند. یا تقریباً 59 درصد پاسخگویان در پاسخ به این سوال که « دوره نبوت پیغمبر اسلام چند سال بود؟ » به بیراهه رفته‌اند. یا اینکه 43/2 درصد پاسخگویان نتوانسته‌اند جواب صحیح این سوال که « آیه‌الکرسی در کدام سوره قرآن است؟ » را بگویند.

در مطالعه‌ای دیگر خاکیان (1393) به گونه‌شناسی منابع آگاهی‌بخش دینی و سپس به سهم‌بندی هر یک از آن‌ها در تغذیه آگاهی‌های دینی پرداخته است. این پژوهش مشخص می‌سازد که مساجد و منابر (با 25/2 درصد)، کتب دینی (با 22/1 درصد)، برنامه‌های دینی تلویزیون (با 22/1 درصد)، خانواده (با 9/8 درصد)، کلاس‌های دینی و قرآنی (با 2/8 درصد) و سایر مجاری و منابع (18 درصد) سهم بسزایی در کسب معلومات و دانش دینی ایفا می‌کنند.

1.1.2. میزان آشنایی با وظایف دینی

انجام وظایف دینی در جامعه لازمه تشکیل جامعه دینی و تحقق آرمان شهر اندیشمندان اسلامی است. پیش شرط تحقق چنین هدفی آشنایی تک تک کنشگران ایرانی به تکالیف و وظایف دینی است. جهت سنجش این امر مهم، محققان معمولاً با طرح موقعیت‌های شبیه‌سازی شده و فرضی، نوع مواجهه دینی را از کنشگران سوال می‌کنند. در اینگونه از سوالات پاسخ‌های ارائه شده با پاسخ‌های صحیح مقایسه شده و میزان معارف و آگاهی دینی پاسخگویان استخراج می‌شود. علمدار (1388) در پژوهشی با ارائه گزاره‌هایی مجهول و مبهم به سنجش نوع مواجهه دینی با موقعیت‌های دینی پرداخته تا از این رهگذر بتواند تصویری روشن از میزان آشنایی مسلمان ایرانی از وظایف دینی ارائه دهد. مهم‌ترین یافته این بخش از پژوهش «فاصله نسبتاً زیاد پاسخگویان از وظایف مسلمانی و ناآشنایی با معارف دینی است». بطوریکه حدود نیمی از پاسخگویان در رابطه با گزاره‌های ابهام‌آمیز دینی یا جواب‌های اشتباه داده‌اند یا اظهار بی‌اطلاعی نموده‌اند. جدول زیر گویای این مدعا است.

میزان آشنایی پاسخگویان از وظایف دینی

میزان برآورد	گویه‌ها
نمی‌داند: 38/7	حکم رعایت حجاب در برابر شوهر خواهر چیست؟
نمی‌داند؟ 45/3	روزه عید فطر و عید قربان چه حکمی دارد؟
زیاد و خیلی زیاد: 72 تا حدودی: 15/7 کم و خیلی کم: 11/5	فکر می‌کنید تا چه حد لازم است به غسل‌های واجب اهمیت دهیم

1.1.3. میزان مطالعه دینی

میزان مطالعه یکی از شاخص‌های مهم توسعه انسانی و پایدار در جوامع مختلف می‌باشد. هر جامعه‌ای جهت تحقق اهداف توسعه‌ای نیازمند همگرایی ذهنی و نگرشی اعضای متشکله خود می‌باشد. جامعه ایران نیز از این قاعده مستثنی نبوده و همگرایی فرد و جامعه به لحاظ فرهنگی حول اهداف و آرمان‌های دینی ضروری تلقی می‌شود. به عبارتی ماهیت دینی جامعه ایرانی با تولید شخصیت دینی تداوم و توسعه می‌یابد. مطالعه دینی به معنای انتقال رمزگان و نشانگان دینی به ذهن و دل کنش‌گر بوده و افزایش درگیری پاسخگویان با چنین مباحثاتی می‌تواند در تحقق اهداف دینی موثر باشد. فلذا مطالعه دینی به عنوان شاخصی مهم زیر مجموعه شاخص مطالعه تلقی شده که افت و ضعف آن می‌تواند پیامدهای ناگواری را برای جامعه دینی رقم بزند. قاسمی ده‌چشمه (1390) در پژوهشی به سنجش میزان مطالعه دینی نوجوانان و جوانان پرداخته و به این نتیجه رسیده که حدود 54/1 درصد دانش‌آموزان در حد «زیاد» به مطالعه دینی دست می‌زنند. مطالعه جهادی (1392) نیز نشان می‌دهد که فقط 22 درصد دانش‌آموزان در پاسخ به این گویه «کتاب‌های دینی و مذهبی را مطالعه می‌کنم» در حد «زیاد» مطالعه داشته‌اند. این درحالیست که نگرش پاسخگویان به ضرورت و اهمیت مطالعه دینی در حد بالا عنوان شده و فاصله قابل توجهی با واقعیت‌های مطالعاتی آن‌ها دارد. در جدول زیر میزان مطالعه دینی و نگرش به این سنخ از مطالعه ذکر شده است.

میزان مطالعه دینی و نگرش به آن

برآورد میزان			گونه‌ها	منبع
کم	متوسط	زیاد		
21/6	24/3	54/1	خواندن کتب مذهبی	قاسمی ده چشمه (1390)
44/2	33/5	22	کتاب‌های دینی را مطالعه میکنم	جهادی (1392)
25	26/1	48/9	سعی میکنم دانش دینی خود را افزایش دهم	
69/4	19/9	13/6	خواندن کتابهای دینی را اتلاف وقت میدانم	
40/05	25/95	34/65	میانگین	

یمین فیروز و کریم‌خانی (1396) با مراجعه به آمار کتاب‌های امانت گرفته شده از کتابخانه‌های عمومی روستایی و شهری به سنجش میزان کتاب‌های دینی امانت گرفته شده پرداخته است. از مهم‌ترین نتایج این پژوهش پایین بودن میزان گرایش به مطالعه منابع مذهبی در مقایسه با منابع غیرمذهبی است. از دیگر نتایج این پژوهش می‌توان به موارد زیر اشاره داشت.

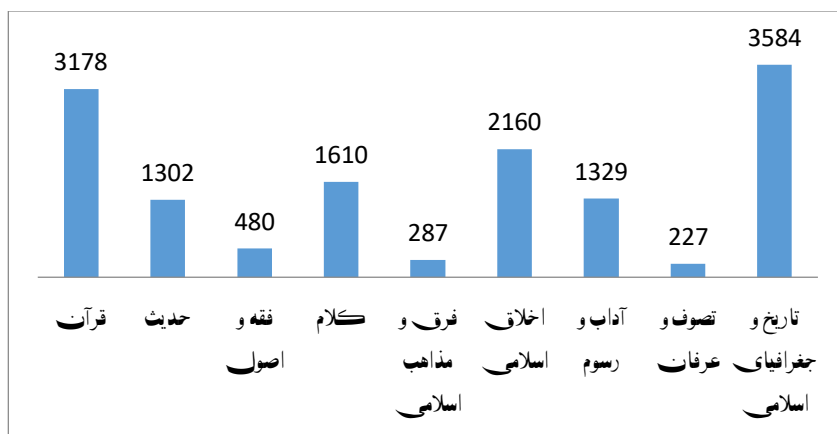
- نتایج حاصل از بررسی میزان مطالعه منابع مذهبی بیانگر آن است که گرایش روستاییان به مطالعه منابع مذهبی کمی بیشتر از شهرنشینان است.
- میزان مطالعه منابع مذهبی در بین جوانان و نوجوانان در مقایسه با دو گروه کودکان و بزرگسالان بسیار پایین است.

مقایسه سرانه مطالعه در کتابخانه‌های عمومی شهری و روستایی

نوع سرانه مطالعه	نوع کتابخانه	میانگین
سرانه مطالعه منابع مذهبی	روستایی	47/.
	شهری	29/.
سرانه مطالعه منابع غیرمذهبی	شهری	3/74
	روستایی	2/15
سرانه کل مطالعه	شهری	4/15
	روستایی	2/36

مراجعه به کتاب‌های امانتی کتابخانه‌ها همچنین بیانگر این مهم است که میزان مطالعه نسخ‌های مختلف منابع مذهبی از توزیع متوازنی برخوردار نمی‌باشد. نمودار زیر گویای چنین واقعیتی است.

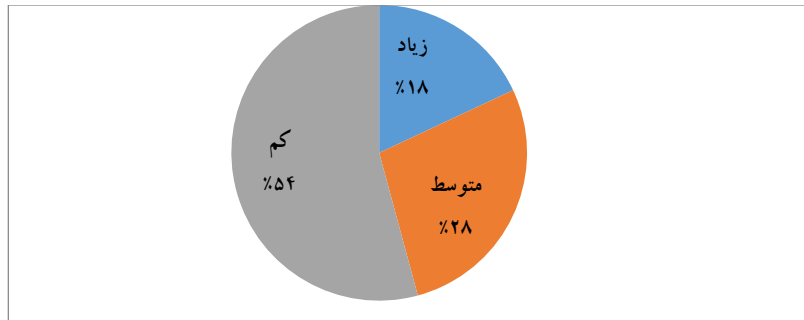
میزان مطالعه انواع منابع دینی

1.1.4. شرکت در برنامه‌های آموزشی دینی

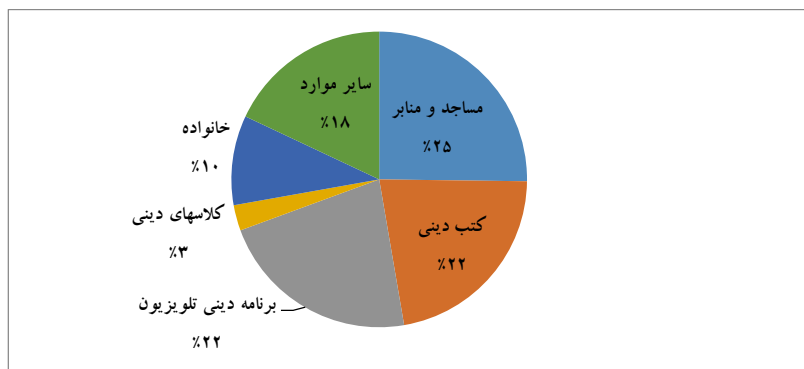
توسعه اجتماعات دینی و افزایش میزان مشارکت اجتماعی حول مقولات دینی از منظر اسلام و معارف اسلامی مکرراً تجویز شده است. شرکت افراد در برنامه‌های آموزشی دینی (من جمله کلاس‌های قرآنی) از این لحاظ مهم بوده و بسترسازی چنین برنامه‌های ضرورت می‌یابد. مطابق با یافته‌های پیمایش ملی دینداری ایرانیان (1390) و قاسمی‌ده‌چشمه (1390) میزان شرکت فعالانه و مستمر ایرانیان در کلاس‌های قرآنی یا احکام دینی حدود 18 درصد تخمین زده شده است.

میزان شرکت پاسخگویان در کلاس‌های قرآنی یا احکام دینی

خاکیان (1393) در مطالعه‌ای سعی دارد برآوردی نسبتاً دقیق از سهم هر کدام از مجاری و منابع آموزش دینی از معارف دینی پاسخگویان ارائه دهد. منطبق با این پژوهش فقط 2/8 درصد افراد اعلام داشته‌اند که معارف و آموزش‌های دینی را از طریق کلاس‌های دینی کسب کرده‌اند. جدول زیر بطور تفصیلی اطلاعات پژوهشی مذکور را انعکاس می‌دهد.

الگوی مشارکت افراد در برنامه‌های آموزشی دینی

اگر بپذیریم در دنیای معاصر، مسلمان ایرانی در دو جهان واقعی و رسانه‌ای زیست می‌کند؛ بایستی بپذیریم که آموزش و مشارکت مذهبی علاوه بر جهان واقعی در جهان رسانه‌ای نیز امکان ظهور و بروز می‌یابد. با توجه به سهم بالای رسانه ملی در پیشبرد اهداف قرآنی و مذهبی می‌تواند که مخاطب‌سنجی از برنامه‌های آموزش مذهبی نیز مد نظر قرار گیرد. منطبق با آمار منتشره در سال 1397 مشخص گردید که سخنرانی‌های مذهبی پخش شده از سیما 23.5 درصد بیننده داشته که 16.8 درصد مخاطب شبکه‌های سراسری و 6.7 درصد مخاطب شبکه استانی بوده‌اند. مطابق با این بررسی برنامه‌های ترتیل خوانی قرآن کریم نیز در شبکه قرآن و دیگر شبکه‌های سراسری حدود 30 درصد بیننده داشته است.^۱

^۱ <http://www.iribnews.ir/fa/news/2164533/>